

Şah Cihan ve II. Şah Âlem'e ait sikkeler üzerinde Ahmednagar adının yazıldığı görülmektedir. Ahmed Han'ın Ferruhâbâd'ı geri alması üzerine Avad hâkimi Safder Ceng, Ahmed Han'ı şehrin 5 km. yakınındaki Fetihtarh Kalesi'nde kuşattı ve Maratalar'la Rohillalar'dan da yardım istedi. Yenilen Ahmed Han Himalaya ormanlarına kaçarak hayatını kurtardı ve ancak kaybettiği topraklar üzerinde hak iddia etmekten vazgeçmesi şartıyla geri dönebildi; dönüşünde de günlerini Maratalar'ın tahakkümünde geçirdi. 1760 yılında Afgan Şahı Ahmed Şah Dürrânî IV. Hint Seferi'ne başladı ve 1761'de Maratalar'ı Panipat Savaşı'nda büyük bir yenilgiye uğratarak zengin ganimetlerle ülkesine geri döndü. Ahmed Şah Dürrânî'nin bu seferi Ferruhâbâd Nevvâblığı üzerindeki Hindû Marata baskısını hafiflettiyse de onu tekrar eski bağımsızlık günlerine kavuşturamadı.

Ahmed Han'ın ölümünden sonra Ferruhâbâd Avadlar'a bağlı Avad Durbâr'a tâbi oldu. 1777'de Avad hâkiminin daveti üzerine İngilizler Ferruhâbâd'ın yakınındaki Fetihtarh Kalesi'ne yerleştiler (1780). Beşinci nevâb İmâd Hüseyin Han bölgeyi İngilizler'e teslim etti (1802), kendisi de bu topraklarda yerli bir prens olarak tanındı. İmâd Hüseyin Han'ın torunu Cemmul Hüseyin Han sefahata kaptıldı; Farsça ve Urduca şiirler yazan Mirza Gâlib Urduca gazellerinden birinde onun bu hayatını tavsif eder. Hânedanın son halkasını oluşturan ve Aralık 1846'da nevâblığa gelen Tefazzul Hüseyin Han ise bir süre sonra bağımsızlığını ilân etti ve bu durumu Ocak 1858 tarihine kadar sürdürdü. 1859'da Ferruhâbâd topraklarını İngilizler tekrar ele geçirdiler ve Tefazzul Hüseyin Han'ı da Osmanlılar'ın yönetimindeki Mekke'ye sürdüler.

Bugün Ferruhâbâd bölgesinin yönetim merkezi Fetihtarh'tır. Önemli bir kara ve demiryolu hattı kavşağında yer alan 207.783 nüfuslu (1991) Ferruhâbâd ise bir sanayi merkezi ve tarım ürünleri pazarıdır. İslâm öncesi dönemlere ait birçok tarihi binanın bulunduğu bölgenin kuzeybatısındaki Kampil şehri Budistler için önemli dinî merkezlerden biridir ve burada çok sayıda eski tapınağın mevcut olduğu görülmektedir. İslâmî döneme ait yapı ise azdır. Bunlar arasında bir kısmı metruk ve bakıma muhtaç durumda bulunan, bir kısmı da başka gayelerle kullanılan nevâbların anıt mezarları sayılabilir. Meselâ Muhammed Han'ın anıt mezarı 1940 yılına kadar tû-

tûn deposu olarak hizmet vermiştir. Ferruhâbâd'da yetişen âlimlerden Abdûnnebî Ahmednagarî (ö. 1762), yazdığı *Câmi'u'l-ʿulûm* adlı dört ciltlik ansiklopedik eserle XVIII. yüzyıl Hindistan âlimleri arasında önemli bir yere sahiptir.

BİBLİYOGRAFYA :

Muhammed Veliyyullah Ferruhâbâdî, *Târth-i Ferruhâbâd*, Muslim University Aligarh, Subhâ-nallâh Collection, nr. 954/1; S. Lane-Poole, *Catalogue of Moghul Coins in the British Museum*, London 1875; W. Crooke, *N. W. Provinces of India*, London 1897, s. 116, 722; Gulâm Hüseyin Han Tabâtâbâi, *Siyerü'l-müteʿaḥḥirîn*, Leknev 1314/1897, s. 422, 433, 437-439, 443, 451, 456; H. N. Wright, *Catalogue, Coins of the Indian Museum*, Oxford 1908, III, s. XLVI; *Imperial Gazetteer of India*, Oxford 1908, XII, 62-73; W. Irvine, *Later Mughals*, Calcutta 1922, tür.yer.; a.mlf., "The Bangash Nawâbs of Farukhâbâd", *JASB*, XLVII (1878), s. 259-383; XLVIII (1879), s. 49-170; Storey, *Persian Literature*, I, 693-694; H. M. Elliot — J. Dowson, *The History of India*, Delhi 1990, VIII, 44; *CHIn*, IX, 110-113, 160-162; A. S. Bazmee Ansari, "Farukhâbâd", *EI*² (İng.), II, 808-809; M. Longworth Dames — [J. Burton-Page], "Kanawdj", a.e., IV, 533-534.

A. S. BAZMEE ANSARI

FERRUHÎ-İ SİSTÂNÎ

(فرخی سیستانی)

Ebü'l-Hasen Âlî b. Cûlûğ
(ö. 429/1037-1038)

İslâm devri İran edebiyatının
ilk dönem kaside şairlerinden.

Tirmizli olduğu şeklindeki bilgi (Devletşah, s. 55) doğru değildir. Sistanlı olduğunu bir şiirinde açıkça ifade eden (Safâ, I, 547) Ferruhî'nin babası Cûlûğ (bazı kaynaklara göre Kulû [Lutf Ali Beg, s. 83; Hidâyet, I, 439]), Sistan emîrlerinden Halef b. Ahmed b. Muhammed es-Saffârî'nin kölesiydi. Ferruhî'nin şiirlerindeki sadeliğe ve çeng (harp) çalmasına bakarak onun daha çok halk kültüründen faydalandığı söylenebilir. Zira o dönemde bir kişinin iyi öğrenim görmesi ya ailesinin zengin olması ile veya yeteneğini takdir eden bir koruyucu sayesinde mümkün olurdu. Her iki imkândan da yoksun olan Ferruhî'nin kendi kabiliyeti ve diğer şairlerin etkisiyle şiir söylemeye başladığı tahmin edilebilir. Onun bu alanda Unsuri'nin (ö. 431/1039-1040) öğrencisi olarak gösterilmesi de (Devletşah, s. 30) doğru değildir. Zira aslen Belhli olan Unsuri Sistan'a geldiği gibi Ferruhî de Belh'e gitmemiştir.

Bir süre Sistanlı bir *dihkan**a hizmetçilik yapan Ferruhî evlendiğinde efendisinden ücretinin artırılmasını istedi. Bu

isteği kabul edilmeyince de şiir kabiliyetine güvenerek övgüye değer itibarlı bir kişi bulmayı düşündü. Bu hususta kendisine Çağaniyân Valisi Fahrüddeve Ebû'l-Muzaffer Ahmed b. Muhammed-i Çağani tavsiye edildi. Ferruhî bunun üzerine Çağaniyân'a gitti. Emîre takdim ettiği kaside çok beğenilince ödül olarak kendisine birkaç at verildi. Ferruhî'nin ilk şiirlerinden olan bu kasidede, emîr hakkında daha önce Dakiki'nin de kaside yazdığından ve Dakiki'nin o sırada ölmüş bulunduğundan söz edildiğine göre bu olay onun ölümünden (366/976 [?]) hemen sonraki yıllarda cereyan etmiş olmalıdır. Ferruhî'nin Çağani'nin yanına ne kadar kaldığı belli değildir.

Ferruhî, Gazneli Mahmud'un tahta çıkmasının (388/998) ardından onun saray şairleri arasına girdi. Bundan sonraki hayatı Sultan Mahmud ve onun iki oğlu Muhammed ile Mesud dönemlerinde geçti. Bu devirdeki görevi, ramazan ve kurban bayramları ile Nevruz, Mihricân ve Sede gibi kutsal günlerde hükümdar tarafından verilen kabul merasimlerinde, ayrıca hükümdarla birlikte katıldığı seferlerde onun için kaside söylemekten ibaretti. Nitekim Sultan Mahmud'un Hindistan'a yaptığı bütün seferlere katıldı ve kasidelerinde bunlar hakkında bilgi verdi. Özellikle Somnat seferini (416/1025) tasvir eden kasidesinde (*Dîvân*, s. 34-36) verdiği ayrıntılı bilgiler tarih yazarları için büyük bir önem taşır. Sultan Mahmud ve oğulları dışında öldüğü kişiler arasında Sultan Mahmud'un ünlü veziri Ahmed b. Hasan-ı Meymendî, saltanatının son dönemlerinde Mahmud'un veziri olan Ebû Ali Hasan b. Muhammed Mîkâlî (Hasanek-i Nişâbüri), yine Mahmud'un yakınlarından Hâce Ebû Bekir Abdullah b. Yûsuf-i Sîstânî gibi devlet adamları yer alır. Gazneli Mahmud'un ölümü (421/1030) dolayısıyla yazdığı mersiye bu türün şaheserlerinden sayılır. Ömrünün son yıllarını da Gazne'de geçiren Ferruhî 429'da (1037-1038) burada vefat etti.

Ferruhî'nin şiirlerinde usta bir halk şairinin samimiyeti görülür. Bu özelliği ve sağlam dili sayesinde benzeri şairlerin üstünde bir yer elde eder. Samimiyeti sadece gazel türündeki şiirlerinde değil kasidelerinde de hissedilir. Bu nitelikleriyle ünlü Arap şairi Ebû Firâs el-Hamdânî'ye (ö. 357/968) benzetilir. Divanı günümüze gelmiş olan Ferruhî'nin ayrıca müzikdeki maharetiyle de tanındığı ve çok iyi çeng çaldığı kaynaklarda belirtilir. 9564 beyitten meydana gelen

divan ilk defa Ali Abdürresûlî tarafından yayımlanmış (Tahran 1311 hş.), bunu Hüseyin Mekki (Tahran 1320) ve Muhammed Debîr-i Siyâkî'nin (Tahran 1336 hş., 1349 hş.) neşirleri takip etmiştir. Ayrıca Dihhudâ tarafından neşre hazırlanan divan henüz basılmamıştır. Muhammed b. Ömer er-Râdûyânî'nin *Tercümânü'l-belâğa* adlı eseri bazı kaynaklarda Ferruhî'ye nisbet edilmişse de eserin Ahmet Ateş tarafından yayımlanması ile (İstanbul 1949) bu yanlış düzeltilmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

Ferheng-i Fârsî, VI, 1332-1334; Ferruhî-i Sistanî, *Dvân* (nşr. M. Debîr-i Siyâkî), Tahran 1349 hş.; Nizâmî-i Arûzî, *Çehâr Makâle* (nşr. Mirza M. Kazvîni), London 1910, s. 36-40; Avfî, *Lübâb*, bk. İndeks; Câmî, *Bahâristân*, II, 47, 50; Devletşah, *Tezkire*, s. 30, 55; Lutf Ali Beg, *Âteşkede* (nşr. Ca'fer-i Şehîdî), Tahran 1337 hş., s. 83-86; Hidâyet, *Mecma'u'l-fusahâ*, Tahran 1295, I, 439-465; Schefer, *Chrestomathie persane*, Paris 1883-85, II, 242 vd.; Browne, *LHP*, II, 124-129; Safâ, *Edebiyyât*, I, 531-547; Bedüzzaman Fûrûzanfer, *Sûhan u Sûhanverân*, Tahran 1308, I, 111-125; H. Massé, *Anthologie persane (XIe-XIXe siècles)*, Paris 1950, s. 534 vd.; a.mlf. — Cl. Huart, "Farrûkhî", *El²* (İng.), II, 809-810; Ethé, *Târîh-i Edebiyyât*, bk. İndeks; a.mlf., *Grundriss der Iranischen Philologie*, Strassbourg 1904, II, 224; Ali Bölükbaşı, "Devre-i Esâtîrî-yi İran der Târîh-i Taberî", *Külks*, sy. 29, Tahran 1371 hş., s. 61-71; H. Ritter, "Ferruhî", *IA*, IV, 573-574; *DMF*, II, 1868.

TAHSİN YAZICI

FERRUHSİYER

(فَرُّخْسِيَر)

Ebü'l-Muzaffer
Muhammed Muînüddîn
(ö. 1131/1719)

Bâbürlü hükümdarı
(1713-1719).

19 Ramazan 1094'te (11 Eylül 1683) Dekken'de Evrengâbâd'da doğdu. Babası, I. Bahadır Şah'ın üçüncü oğlu Muhammed Azîmüştân'dır. On yaşında iken büyük dedesi Evrengzîb'in (I. Âlemgîr) yanına Dekken'e gitti ve üç yıl onun yanında kaldı. Ardından babasının Bengal seferine katıldı (1697). Babası 1707'de Evrengzîb tarafından Bengal'den geri çağrıldığında onun yerine vekil oldu. Ancak bu görevi sırasında bütün idarî işler "divan"ı Mürşid Kuli Han'ın elinde bulunduğundan idarî yetkisini istediği gibi kullanamadı. I. Bahadır Şah'ın yerine geçen Cihandar Şah döneminde (1712-1713) devlet idaresinde tam bir karışıklık hüküm sürmeye başlamış, hükümdarın sefahat ve eğlenceye düşkünlüğü sebebiyle durum daha da kötüleşmişti. Devlet hazinesi savurganca harcanmaya

başlanmış, askerler maaşlarını alamaz hale gelmişti. Bunun üzerine Ferruhsiyer tahtta hak iddia ederek amcası Cihandar Şah'a karşı harekete geçti. Az sayıdaki taraftarıyla Bengal'den Patna'ya geldi. Durumdan haberdar olan Cihandar Şah büyük oğlu İzzeddin'i Hâce Hüseyin Han ve Lutfullah Han Sâdık ile birlikte Agra'ya gönderip gelişmeleri takip etmesini istedi. Cihandar Şah'ın davranışlarını tasvip etmeyen Ahmed Han (Gâziddin Han Gâlib Ceng), Raca Sidhist, Hâce Âsım (Eşref Han), Mîr Müşrif ve Zeynüddin Han gibi bazı nüfuzlu kişilerle Bâre Seyyidleri'nden Hüseyin Ali ve Abdullah onu desteklemeye karar verdiler. Allahâbâd ve Bihâr süvarilerinin desteğini de sağlayan Ferruhsiyer Patna'da hükümdarlığını ilân etti (29 Safer 1124 / 7 Nisan 1712).

Patna'daki bu olayları Delhi'de öğrenen Cihandar Şah, oğlu İzzeddin kumandasındaki bir orduyu Ferruhsiyer üzerine gönderdi. Ancak bu ordu yenilince Cihandar Şah veziri Zülfikar Han ile birlikte Delhi'den Agra'ya hareket etti. 11 Ocak 1713'te meydana gelen Sâmagarh Savaşı'nda mağlûp olan Cihandar Şah Delhi'ye kaçarak Esed Han'a sığındı. Esed Han ile oğlu Zülfikar Ferruhsiyer'e yardım için onu hapsedtiler. Ferruhsiyer, Cihandar Şah'ı babasının ve kumandanlarının ölümünden sorumlu tutarak maiyetiyle birlikte idam ettirdi ve Bâbürlü tahtının rakipsiz sahibi oldu (16 Muharrem 1125 / 12 Şubat 1713). Zaferden sonra Bâce Seyyidleri'nden Abdullah Han'ı vezirliğe, Hüseyin Ali'yi de ordu başkumandanlığına getirdi. Ferruhsiyer'in kararsız, korkak ve endişeli tavır yüzünden devlet işleri bütünüyle bu iki kardeşin eline geçti. Ferruhsiyer sadece onlara karşı değil kendisine inatla boyun eğmeyen gruplara karşı da başarılı bir mücadele veremedi. Onun âciz idaresi Sihler'in, Râcpûtlar'ın, Maratalar'ın ve Çatlar'ın itaatsizliğine yol açtı. Ferruhsiyer, Çatlar'la yaptığı mücadelede başarılı olmayınca onların başında bulunan Çoraman'a tavizkâr davranarak Delhi'den Çambal Geçidi'ne kadar uzanan büyük kral yolunun kontrolünü kendisine bıraktı. Bu durum Çoraman'ı daha güçlü hale getirdi ve giriştiği faaliyetler Ferruhsiyer'i endişelendirdi. Çoraman'ı cezalandırmak üzere gönderdiği Amber Racası Cey Sing Sevâî başarılı olamadı (1716). Ferruhsiyer ayrıca Râcpûtlar'la olan münasebetlerini güçlendirmek için 1715'te Mârvâr (Coddpur) ma-

hârâcâsı Acit Sing'in kızı ile evlendi. Maratalar'a da Dekken eyaletinin "çavs" ve "serdeşmuhi" vergi gelirlerini toplama hakkı tanıdı; böylece eyalet gelirlerinin dörtte biri Maratalar'a bırakıldığı gibi yapılacak tahsilâtın % 10'u da onlara kalıyordu. Ferruhsiyer, hastalığı sırasında kendisini iyileştiren William Hamilton'a Doğu Hindistan Şirketi'nin Bengal, Bihâr, Orissa, Süret ve Madras'ta herhangi bir gümrük vergisi ödemediği ticaret yapmasına dair ferman yayımladı (1717). Bu ise Hindistan'da İngiliz nüfuzunun yerleşmesine zemin hazırladı.

Ferruhsiyer'in zayıf idaresi çok geçmeden Seyyid kardeşleri devlete hâkim olma hususunda cesaretlendirdi. Maratalar'ın yardımını temin eden Seyyid kardeşler onu tahttan indirdiler (28 Şubat 1719). Ferruhsiyer'in önce gözlerine mil çekildi; ardından da 27-28 Nisan gecesi öldürüldü. Meşhur şair Mirzâ Abdülkâdir Bîdil bu olaya Seyyidler'in ihanetini ifade eden bir mısra ile tarih düşürdü. Ferruhsiyer avcılığa ve atlara çok düşküncü. Kur'an'ı ezberlediği, iyi bir öğrenim gördüğü, şiirler yazdığı bilinen Ferruhsiyer'in saltanat dönemindeki tek imar faaliyeti 1717'de Kutb Camii'ne eklenen üçüncü bir mermer kemerdir.

BİBLİYOGRAFYA :

İrâdet Han, *Târîh* (nşr. Gulâm Resûl Mihr), Lahore 1971, s. 138-161; M. Hâdî Kanver Han, *Tezkiretû's-selâftîn-i Çağatay* (nşr. Muzaffer Alem), Bombay 1980, s. 168-236; Nüreddin Fârûkî, *Cihândârname*, London India Office Library, nr. 3988; M. Mün'im Ca'ferâbâdî, *Ferrûhî-nâme*, London India Office Library, nr. 388; M. Ahsen İcâd, *Ferrûhîsiyernâme*, British Museum, nr. 273; *Ferrûhîsiyernâme*, Library of Eton College, nr. 193; *Târîh-i Ferrûhîsiyerî*, Library of Asafiyah, nr. 1492; M. Kâsım İbret Lâhûrî, *İbretnâme* (nşr. Zahirüddin Ahmed), Lahore 1977, s. 164-214; Şivdâs Leknevî, *Şâhnâme-i Münvever Kelâm* (trc. Seyyid Hasan Askerî), Patna 1980, s. 53, 81, 114; M. Şâfi Vârid, *Mir'ât-ı Vâridât*, Bankipur Oriental Public Library, nr. 580; Gulâm Hüseyin Han Tabâtâbâî, *Siyerü'l-müte'ahhîrin* (nşr. Hakîm Abdülmecîd), Kalküta 1833, s. 14-40; *An Account of Farrukh Siyar's Accession and of Abd al-Samad Khan's Expedition Against the Sikhs*, British Museum, nr. 860; W. Irvine, *Later Mughals*, Calcutta-London 1921, I, 22-23, 244-403; Storey, *Persian Literature*, s. 602-611; S. Chandra, *Parties and Politics at the Mughal Court (1707-1740)*, Aligarh 1959, s. 90-101, 126-127, 163-165; a.mlf., "Farrûkh-siyar", *El²* (İng.), II, 810-811; N. A. Siddiqi, *Land Revenue Administration under the Mughals (1700-1750)*, Bombay 1970, s. 67, 96, 100, 122; H. M. Elliot — J. Dowson, *The History of India as Told by Its Own Historians*, Lahor 1979, VII, 534-564; T. W. Haig, "Ferruhsiyer", *IA*, IV, 574; [idare], "Ferruhsiyer", *İDMİ*, XV, 249-253.

K. A. NIZAMI